عبدالمنان غازی پور

بسم اللہ الرحمن الرحیم

حسبنا اللہ ونعم الوکیل

مع عکسی

کبریٰ

مصنفہ

علامہ علی بن محمد السید الشریف الجرجانی قدس سرہ

ناشر: وسیم بکڈپو، ۱۵۶۵ سوئی والان
نئی دہلی ۲

Scanned with CamScanner

بسم اللہ الرحمن الرحیم

بدان که آدمی را قوتی ست درّاکه منتقش می گردد در وے صورِ اشیا چنانکه در آئینه
الحاق تا برائے تانیث است و آنچه برائے مطابقت گفته ایم نیست زیراکه موصوف این قاعده مخصوص عربی ست ۱۲
لیکن در آئینه حاصل نشود مگر صورِ محسوسات و در قوتِ مدرکهٔ انسانی حاصل شود صور محسوسات
و معقولات و محسوس آن ست که یکی از حواس پنجگانه که آن باصره و سامعه و شامه و ذائقه و
کالباطل ۱۲
لامسه است مدرک شود و معقول آنست که باینها مدرک نشود و هر صورتی که در قوت مدرکهٔ انسانی که آن را ذهن

۱؎ یعنی هر آدمی را ازیرا که صحت و تفریع و استثنا در فصل آخر از فصول بیان حاجت در قول او که پس بر همه کس لازم است که طریق نظر او صحت و فساد آن را بشناسد الخ موقوف بر حصول علم نسبت بهر آدمی بر حصول قوت مدرکه است نسبت بهر آدمی چنانکه ظاهر ست و از ینجا ظاهر شده علم صحت حمل های تنکیر و اراده فرد منتشر ۱۲ س ۲؎ قوت بحسب لغت می تواند که مصدر باشد بمعنی توانا شدن که ما یتقوی به را باو نامیده باشند و می تواند که مشتق باشد و اشتقاق او از برائے ما یتقوی به باشد چراکه صیغه فعلة مشترک است میان هر دو بالجمله قوت در لغت چیزیست که بسبب آن تمکن و اقتدار شود بر کردن کاری ۱۲ اشرف ۳؎ بدان که در حصول صور اشیاء در نفس ناطقه محققان را اختلاف ست بعد از اتفاق بر آن که مدرک جمیع اشیاء خواه کلی یا جزئی خواه مجرد یا مادی نفس ناطقه است و نسبت ادراک بحواس از قبیل نسبت قطع بسکین ست بعضی بر آن رفته که صورت اشیاء مطلقا در نفس ناطقه حاصل است بعضی بالذات چون حصول کلیات و جزئیات مجرده و بعض بواسطه حواس چون صور جزئیات جسمانیه چراکه مدرک اشیاء مطلقا نفس ناطقه است. پس اگر در صورتیکه ادراک و علم عبارت از اوست در حواس حاصل شود لازم آید که امرے که ادراک علم بروی قائم ست مدرک و عالم نباشد و امرے که ادراک و علم باو قائم نیست مدرک و عالم باشد و این هر دو باطل است و جمهور بر آن رفته اند که صور کلیات و جزئیات مجرده در نفس ناطقه حاصل است و صور جزئیات جسمانیه در حواس که آلات نفس ناطقه اند بمنزله الواح در کنار اطفال هذا خلاصة ما فی الشرح ۱۲ ۴؎ مذهب جمهور مشائین این ست که حصول صورت در آئینه وهمی ست و اغلاط حس ست و بحقیقت مرئی صورت خارجی است که مقابل آئینه ست

خوانند حاصل شود یا تصور باشد یا تصدیق زیرا کہ آں صورت حاصلہ اگر صورت نسبت چیزیست بچیزے بایجاب چنانکہ گوئی زید نویسندہ است یا بسلب چنانکہ گوئی زید نویسندہ نیست آں صورت را تصدیق خوانند و اگر آں صورت حاصلہ غیر صورت نسبت مذکوراست آں را تصور خوانند۔ پس علم کہ عبارت از ادراک ست منحصر شد در تصور و تصدیق۔ فصل بعد ازیں معلوم شود کہ نسبت چیزے بچیزی خواہ بایجاب خواہ بسلب بر سہ وجہ است یکی حملی چنانکہ معلوم شد دوم اتصالی چنانکہ گوئی اگر آفتاب برآمدہ باشد روز باشد یا گوئی نیست چنیں کہ اگر آفتاب برآمدہ باشد شب باشد سوم انفصالی چنانکہ گوئی ایں عدد یا زوج باشد یا فرد یا گوئی نیست چنیں کہ ایں شخص یا انسان باشد

لہ یعنی اگر تصور ست تصدیق نیست و اگر تصدیق ست تصور نیست و اگر تصور نیست تصدیق ست اگر تصدیق نیست تصور

یا حیوان ۔ پس ادراک نسبتِ حملی و اتصالی و انفصالی بایجاب یا بسلب تصدیق
یعنی ما ورائی نسبت حملی و اتصالی بایجاب یا بسلب تصور باشد ۱۲ ش
باشد و آں را حکم نیز خوانند و ادراکِ ما ورائے اینہا تصور باشد چوں تصدیق ادراکِ
ان کے علاوہ
نسبت چیزیست بچیزے بایجاب یا بسلب ناچار است اورا از سہ تصور یکی تصورِ منسوب الیہ کہ
آں را محکوم علیہ خوانند دوم تصورِ منسوب کہ آنرا محکوم بہ خوانند سوم تصورِ نسبت بین بین کہ آں را
در قضایائے حملیہ و نسبت ۱۲ [illegible] محکوم علیہ ۱۲ ش
نسبت حکمیہ خوانند مثلاً در تصدیق باآنکہ زید قائم ست ناچار باشد از تصورِ زید کہ محکوم علیہ
در چنیں تصدیق باآں کہ زید قائم نیست ۱۲
است و از تصورِ قائم کہ محکوم بہ ست و از تصورِ نسبت میانِ زید و قائم کہ نسبت حکمیہ است تا بعد
محمول ۱۲ یعنی ادراک آں [illegible] بر وجہ اذعان و قبول ۱۲ ش
از آں ادراکِ آں نسبت بروجہ ایجاب یا بسلب حاصل شود ۔ پس ہر تصدیق موقوف باشد بر تصور

محکوم علیہ و تصورِ محکوم بہ و تصورِ نسبتِ حکمیہ لیکن ہیچ کدام ازیں تصورات ثلثہ نزدِ اہلِ تحقیق جزء
تصدیق نیست فصل بدانکہ تصور بر دو قسم ست یکی آنکہ در حصولِ او احتیاجِ
از محسوسات ۱۲
بنظری و فکری نباشد چوں تصور حرارت و برودت و سیاہی و سفیدی و مانندِ
که مدرک شود بقوت باصره ۱۲ که مدرک شود بقوت لامسه ۱۲
آن و ایں قسم را تصور ضروری خوانند دوم آنکہ در حصولِ او احتیاج باشد بنظری و فکری چوں
یعنی بدیہی در بعض نسخ ۱۲
تصورِ روح و ملک و جن و مانندِ آن و ایں قسم را تصور نظری خوانند۔ و بر ہمیں قیاس تصدیق
بنا بر آنکہ حصول او نمی باشد مگر بنظر ۱۲
نیز بر دو قسم ست یکے تصدیق ضروری کہ محتاج نباشد بنظری و فکری چوں تصدیق بآنکہ آفتاب
در بعضے نسخہا تصدیق بدیہی گویند ۱۲
روشن است و آتش گرم ست دوم تصدیق نظری کہ محتاج باشد بنظری و فکری چون تصدیق بآن کہ

صانعِ عالم موجود است وعالم حادث ست[1] وغیر آن **فصل** تصورِ نظری را تصور ضروری
یعنی آفرینندہ ۱۲ ش
قیاس نظری است ۱۲ ش تعبیر از تصدیق نظری یا غیر تصدیقی باین ۱۲ تعبیر از نقضایا ۱۲ غیر ازین ۱۲
وتصدیقِ نظری را از تصدیق ضروری حاصل میتوان کرد بطریقِ نظر وفکر وآن

عبارت است از ترتیبِ[2] تصورات یا تصدیقاتِ حاصله برو[3] جهیکه ادا
ضروریہ یا منتہیٰ بتصورات وتصدیقات ضروریہ ۱۲
کند بحصول تصوری یا تصدیقی که حاصل[4] نبوده باشد چنانکه تصورِ حیوان[5] را با
یعنی متصور ومصدق بہما ۱۲
تصور ناطق جمع کنی وگوئی حیوانِ[6] ناطق ازینجا تصورِ انسان که حاصل نبوده باشد حاصل[7]
یعنی منتقل ست ذہن از مبادی بمطالب چون انتقال حرکت بسکون ۱۲
شود چنانکه تصدیق بآنکه عالم متغیر ست با تصدیق بآنکه هرچه متغیر ست حادث ست جمع کنی وچنین گوئی

---

[1] حادث است بحدوث ذاتی یعنی محتاج ست در وجود بفاعل یا بحدوث ذاتی یعنی مسبوق ست وجود او بعدم بر تقدیر

Scanned with CamScanner

که عالم متغیرست و هرچه متغیرست حادث ست ازینجا تصدیق بآنکه عالم حادث ست

حاصل شود **فصل** امتیازِ آدمی از دیگر حیوانات بآنست که او مجهولات را از معلومات

نظریه را از معلومات ضروریه یا منتهی بضروریه ۱۲ ش

بطریق نظر حاصل میتواند کرد بخلافِ سائرِ حیوانات۔ پس برهمه کس لازم ست که

بروجه ثواب ۱۲ ش

طریق نظر صحت و فساد آنرا بشناسند تا چون خواهند که هر مجهول تصوری یا تصدیقی را از معلومات

تصوریه یا تصدیقیه بروجه صواب حاصل کنند توانند کرد و کسانیکه من عندالله مؤید باشند

متبادر از کلمه یائے بسبب است و متبادر سبب طبیعت خلافی ست ۱۲ ش

بنفوس قدسیه ایشان در دانستن چیزها محتاج بنظر نباشند **فصل** بدانکه در عرفِ علمائے این فن

یعنی تصورات [illegible] معرف بحقیقت [illegible] معانی ست [illegible] چنانکه [illegible] ۱۲ ش

آن تصوراتِ مرتبه را که موصل شوند بتصور دیگر معرّف و قولِ شارح خوانند و آن

یعنی تصدیق [illegible] مشکل بقیاس ۱۲ ش [illegible] نشود [illegible] ۱۲ ش

تصدیقاتِ مرتبه را که موصل شوند بتصدیق دیگر حجّت و دلیل خوانند

پس مقصود درین فن دانستنِ معرف و حجت ست و شکی نیست کہ معرف و حجّت فی الحقیقت
معانی ست نہ الفاظ مثلاً معرفِ انسان معنی حیوانِ ناطق ست نہ لفظِ آں و حجت حدوثِ عالم معنی
ای مباحث الفاظ — دہو ما یصدق لشیٔ ۱۲
قضایائے مذکورہ است نہ الفاظ آں پس صاحبِ این فن را بالذات احتیاج بالفاظ نیست
یعنی استفادہ — بحث کنند از احوال الفاظ ۱۲
لیکن چوں تفہم و تفہیم معانی بالفاظ و عبارت است ازیں جہت واجب شد برو ے کہ نظر کند در
یعنی فائدہ ۱۲ — یعنی بر صاحب این فن ۱۲
حال الفاظ باعتبارِ دلالتِ او بر معنی **فصل** دلالت بودنِ شیٔ ست بحیثیتی کہ از علم بودی لازم آید
علم بشیٔ دیگر و آں شیٔ اوّل را دال گویند و ثانی را مدلول و وضع تخصیصِ شیٔ ست بشیٔ دیگر بوجہیکہ
از علمِ بشیٔ اوّل حاصل شود علم بشیٔ ثانی پس وضع سببی ست از اسبابِ دلالت و اقسامِ دلالت بحکم
تتبع ۱۲ — در میان ہر دو نسبت عام و خاص مطلق ست ۱۲ م
استقرار برسہ قسم ست **اوّل** دلالتِ وضعیّہ را کہ وضع را درو مدخل ست آں در الفاظ باشد
ای جعل جاعل را دخل در دانست ۱۲

---

[1] و تقدیر دلیل آں کہ مقصود یا معرفت درین فن موصل بتصور و موصل بتصدیق ست و ہر موصل بتصدیق حجت ست نا

چوں دلالتِ لفظ زید بر ذاتِ وی و در غیرِ الفاظ باشد چوں دلالتِ خطوط و عقود و
کہ آں ماہیت انسانیہ مع التشخیص ست
المفاصل الثمانی دلیر ۱۲ ابرو و غیرہ ۱۲ و ایں ہا از دوال

نشان علم ۱۲
اشارات و نصب بر معانی کہ از ایشاں مفہوم گردد دوم دلالتِ[۵۱] عقلیہ کو بمقتضائے
بضمتین جمع نصبۃ وہی ما وضع لمعرفۃ الطریق ۱۲

عقل ست و ایں نیز در الفاظ باشد چوں دلالت لفظ دیز کہ مسموع باشد از ورائے[۵۲]
لے اقتضائے عقل را در آں دخل ست ۱۲
مقلوب زید ۱۲

جدار بر وجود لافظ و در غیرِ الفاظ چوں دلالتِ مصنوع بر صانع سوم دلالتِ طبعیہ
بالکسر دیوار جدر بضمتین جمع ۱۲

کہ بمقتضائے طبع باشد و ایں در الفاظ یافتہ شود چوں دلالتِ[۵۳] اُح اُح بر درد
لے اقتضائے طبع را دراں دخل بود ۱۲

سینہ و در غیرِ الفاظ باشد چوں دلالتِ[۵۴] حمرت بر خجل و صفرت بر وجل فصل آنچہ
سرخی ۱۲ زردی بکسر جیم ترسندہ شرمندہ ۱۲

از دلالت معتبر ست دلالتِ لفظیہ[۵۵] وضعیہ ست زیرا کہ فائدہ و استفادۂ معانی معتاد
دریں جا ۱۲ عادت کردہ شدہ ۱۲

بایں طریق ست و ایں دلالت منحصر[۵۶] ست در مطابقت و تضمن و التزام و مطابقت[۵۷] دلالتِ

لفظ ست بر تمام معنی موضوع لہ خود از ان جہت کہ تمام معنی موضوع لہ اوست چون دلالتِ لفظ انسان[۱ھ] بر معنیٔ حیوانِ ناطق و تضمن دلالتِ لفظ ست. بر جزِ معنی موضوع لہ خود از ان جہت کہ جزء معنی موضوع لہ اوست چون دلالتِ لفظِ انسان[۲ھ] بر معنی حیوان تنہا و یا بر معنیٔ ناطق تنہا و التزام[۳ھ] دلالت لفظ ست بر معنیٔ خارجِ لازم موضوع لہ خود ازانجہت کہ آں خارج لازم موضوع لہ اوست چوں دلالتِ لفظ انسان[۴ھ] بر معنی قابلِ علم و صنعت کتابت **فصل** پوشیدہ نیست کہ لفظ. بر تمام موضوع لہ خود بمجرد[۵ھ] وضع دلالت کند. بر جزء موضوع بواسطۂ[۶ھ] آنکہ فہم کل بی فہم جزء ممکن نیست لیکن دلالتِ لفظ. بر خارج معنی موضوع لہ

خود محتاج ست بلزومِ آن خارج معنی موضوع لہ خود در ذہن بایں معنی کہ آں خارج

عقلاً و عرفاً ۱۲

بحیثیتے باشد کہ ہرگاہ موضوع لہ در ذہن حاصل شود آں خارج نیز حاصل شود اگر ایں چنیں

نہ باشد آں لفظ را بروئے دلالتِ کلی دائمی نباشد و بپیشِ اصحابِ ایں فن دلالتِ کلی دائمی معتبر

ای منطقیین ۱۲ [illegible]

است و اما بپیشِ علمائے اصول و بیان دلالت فی الجملہ کافی ست پس لزومِ عقلی پیشِ ایشان

ای علم ۱۲ ای علم ۱۲

شرط نباشد بلکہ لزوم فی الجملہ بسند است **فصل** ہرگاہ کہ موضوع لہ لفظ بسیط باشد و او را

[illegible]

لازمِ ذہنی نباشد آنجا دلالتِ مطابقت باشد بے تضمن و التزام لیکن دلالت تضمن و التزام

[illegible]

بی مطابقت صورت نہ بندد و اگر موضوع لہ بسیط باشد او را لازمِ ذہنی بود آنجا دلالت التزام

جہت بودن لازم ذہنی ۱۲

باشد بے تضمن و اگر موضوع لہ لفظِ مرکب باشد او را لازمِ ذہنی نباشد آنجا دلالتِ تضمن باشد

بی التزام **فصل** لفظ[1] را چوں در موضوع[2] له خود استعمال[3] کنند آنرا حقیقت[4] خوانند
جہت نبودن لازم ذہنی ۱۲

چوں در جزء موضوع له یا در خارج وی استعمال کنند مجاز[5] خوانند و اینجا احتیاج بقرینه
چنانکه در تضمن ۱۲ چنانکه در التزام ۱۲ خواه لفظی خواه معنوی [illegible]

باشد **فصل** لفظ را چوں یک موضوع له باشد آنرا مفرد خوانند و اگر زیاده باشد آں را

مشترک[6] خوانند و در ہر معنی محتاج بقرینه باشد چوں لفظ عین و اگر دو لفظ اینہا
که موضوع است برائے چشم و

برائے یک معنی موضوع باشد آنرا مترادفان[7] خوانند چوں انسان و بشر و اگر ہر یکے
ذات و زانو وغیره۔ ای باشد معنی ہر دو لفظ واحد ۱۲ برائے آنکه مباینت مفارقت است

را موضوع له دیگر باشد آن را متباینان[8] خوانند چوں انسان و فرس
پس ہر دو لفظ متفارقان در استعمال باشد ۱۲

فصل لفظِ دال بر معنی[۵۱] مطابقت بر دو قسم ست مفرد و مرکب مرکب آن باشد که جزء لفظ وی دلالت کند بر جزء معنی مقصود وی و دلالتش مقصود باشد چون رامی الحجارة[۵۲] و مفرد آن ست که این چنین نباشد و این بر چهار قسم باشد یکی آنکه جزء ندارد چون همزهٔ استفهام. دوم آنکه جزو دارد و لیکن آن جزء دلالت بر جزء معنی ندارد اصلاً چون زید سوم آنکه جزء دارد و آن جزء دلالت دارد بر معنی لیکن بر جزء معنی مقصود دلالت ندارد چون عبد اللہ در حالت[۵۳] علمیت چهارم آنکه جزء دارد و آن جزء دلالت دارد بر جزء معنی مقصود لیکن آن دلالت مقصود نباشد چون[۵۴] حیوانِ ناطق در حالتی که علمِ شخصِ انسان باشد

بالذات معنی دلالت نمی کند [illegible] جزء لفظ [illegible] زیرا که ذات او یا دوال

فصل مفرد[۵۵] بر سه قسم ست اسم و کلمه و ادات زیرا که معنی لفظِ مفرد اگر ناتمام بود یعنی صلاحیت ندارد که محکوم علیه و محکوم به شود آن را دریں فن ادات[۵۶] خوانند و در نحو حرف و اگر معنی وے تمام ست پس خالی از آن نیست که صلاحیت دارد

یعنی در منطق

Scanned with CamScanner

که محکوم علیه شود یا نه اگر ندارد آنرا کلمه گویند و در نحو فعل و اگر صلاحیت دارد آنرا اسم

یعنی محکوم علیه شدن ندارد ۱۲

خوانند فصل لفظِ مرکب بر دو قسم است تام و غیر تام ۔ تام آن ست که سکوت بروے

صحیح باشد چوں متکلم برآنجا سکوت کند مخاطب را انتظارے نباشد ای آنچناں انتظارے

چوں زید قائم ۱۲

که یا محکوم علیه باشد بے محکوم به و یا محکوم به باشد بے محکوم علیه و مرکب تام اگر فی نفسه محتمل

صدق و کذب باشد آنرا خبر و قضیه خوانند و ایں عمده است در باب تصدیقات و اگر محتمل نه

[illegible]

باشد آنرا انشاء خوانند خواه دلالت کند بالذات بر طلب چوں امر و نہی و استفهام و خواه دلالت

[illegible]

تمنی و طلب چون تمنی و ترجی و تعجب و ندا و مانند آن و این قسم یعنی انشا معتبر است در محاورات

و هو طلب الاقبال بحرف نائب مناب ادعو لفظا او تقدیرا ۱۲

و غیر تام آنست که بر وی سکوت صحیح نباشد و این منقسم می شود بترکیب تقییدی که در وی

جزء دوم قید اول باشد خواه باضافت چون غلامِ زید خواه بوصف چون حیوانِ ناطق و این

عمده است در باب تصورات و ترکیب غیر تقییدی چون فی الدار و خمسه عشر فصل ادراکِ

از جهت واقع شدن معرف ۱۲ که در وی جزء دوم قید اول نباشد ۱۲ که مرکب است از دو اسم

معانی الفاظِ مفرده و ادراکِ معانی مرکباتِ غیر تامه و ادراک معانی مرکبات تامه

تقییدی باشد یا غیر تقییدی ۱۲ که ذکر کردیم ۱۲

انشائیه و ادراک معانی مرکبات موهومه و ادراکِ معانی مرکباتِ مشکوکه مجموع تصورات باشد

[illegible]

[illegible]

و ادراکِ معنی خبر و قضیہ تصدیق باشد این ست مباحث الفاظ چونکہ مناسبِ این مقام ست

جہت بودن اذعان نسبت ۱۲

چون تصدیق موقوف بود بر تصور ازین جہت بیانِ احوالِ تصورات را مقدم داشتم

در ذکر ۱۲

ای تصور محکوم علیہ یا بہ ۱۲

بر بیانِ احوالِ تصدیقات **فصل** ہر چہ در ذہن متصور شود اگر نفسِ تصورِ وی مانع از

وقوعِ شرکت بود بین کثیرین آن را جزئی حقیقی خوانند چون زید۔ و اگر نفسِ تصورِ وی

بنا بر آنکہ جزئیت از نظر حقیقت مانع حرکت است ۱۲

مانعِ وقوعِ شرکت نباشد بین کثیرین آں را کلی خوانند چون انسان و ہر یک از ان

چون زید و عمرو و بکر ۱۲

کثیرین را افرادِ آن کلی و جزئی اضافی وی خوانند و جزئی اضافی شاید کہ جزئی حقیقی

از جہت غیر خود سند ست ۱۲

باشد چون زید بقیاسِ انسان و شاید کہ کلی باشد فی نفسہ لیکن جزئی اضافی کلی دیگر باشد

چون انسان بقیاس حیوان **فصل** کلی را چون قیاس کنیم با حقیقتِ افرادِ خود یا تمام

حقیقت افرادِ خود باشد یا جزء حقیقتِ افرادِ خود باشد یا خارج از حقیقتِ افرادِ خود

این را عرضی گویند ۱۲ — ای داخل حقیقت ۱۲

باشد آنکه تمام حقیقتِ افرادِ خود باشد نوعِ حقیقی خواندن چون انسان[۱] کہ تمام ماہیت

زید و عمرو و بکر و خالدست و ایشان را از یکدیگر امتیازی نیست الا بعوارض مشخصه معیّنه که

[illegible] ۱۲

درحقیقت و ماہیتِ انسان مدخل ندارد و چون نوعِ[۲] حقیقی تمام ماہیتِ افرادِ

خودست افرادِ وی متفقة الحقیقة باشد پس ہرگاہ کہ از فردِ وی یا افرادِ وی بما ہو

مثلاً زید و عمرو ہم ۱۲ — [illegible] ۱۲

سوال کند آن نوع در جواب مقول شود پس نوع کلی باشد کہ مقول[۳] شود بر امورِ متفقة

پس کلی جنس است ۱۲ — محمول ۱۲

الحقیقة در جوابِ[۴] ما ہو مثلاً ہرگاہ کہ گویند ما زید و بکر جواب انسان باشد و آنکہ جزء حقیقت

افرادِ خود باشد آن[۵] را ذاتی گویند و آن منحصرست در جنس و فصل زیرا کہ جزء حقیقت افرادِ خود

اگر تمام مشترک باشد میانِ این حقیقت وحقیقتِ دیگر آنرا جنس خوانند، مراد

بتمام مشترک آنست کہ میان آن دو حقیقت ہیچ جزء مشترک خارجِ آن نباشد چون

[illegible] [illegible]

حیوان کہ تمام مشترک ست میانِ حقیقتِ انسان وحقیقتِ فرس زیرا کہ انسان فرس

بایک دیگر مشترک اند در ذاتیاتِ بسیار چون جوہر وقابلِ ابعادِ الثلثہ ونامی وحساس ومتحرک

یعنی طول وعرض وعمق ۱۲

بالارادۃ وحیوان عبارت ازیں مجموع است وجنس چون تمام مشترک ست میانِ امورِ مختلفہ

ای انسان وفرس ۱۲

الحقائق پس ہرگاہ کہ ازاں امور مختلفۃ الحقائق بماہو سوال کنند جنس در جواب مقول شود مثلاً

ہرگاہ کہ از انسان وفرس بماہما سوال کنند جواب حیوان باشد زیرا کہ سوال این ہنگام

از تمام حقیقت مشترک ست وآن حیوان ست واگر از انسان تنہا بماہو سوال کنند

سوال از تمام حقیقت مختصّہ او باشد وحیوان در جواب نشاید گفت بلکہ در جواب حیوان ناطق

کہ آن حدِ تمام ست ۱۲

باید گفت وازیں جا معلوم شد کہ جنس کلی ست کہ مقول شود

---

[1] برائے اینکہ نیست کدام جزء مشترک میان انسان وفرس دیگر

امورِ[۵۱] مختلفۃ الحقائق[۵۲] در جواب ماہو[۵۳] وشاید کہ یک حقیقت را اجناس متعددہ باشد بعضی فوق بعضی تحت چوں حیوان کہ جنس انسان ست فوقِ او جسم نامی ست وفوقِ جسم نامی جسم مطلق ست وفوقِ جسمِ مطلق جوہر ست وآں[۵۴] جنس کہ در جواب از جمیع مشارکات درآں جنس واقع شود آنرا جنسِ قریب خوانند چوں حیوان کہ ہرچہ با انسان در حیوانیت شریک است چوں اورا با انسان در سوال جمع کنی جواب حیوان باشد وآں جنس کہ در جواب از جمیع مشارکات واقع نشود آنرا جنسِ بعید[۵۵] خوانند چوں جسمِ نامی کہ مشترک ست میانِ انسان وحیوانات ونباتات لیکن در جواب سوال

مثل فرس وبقر وغیرہما ۱۲

از انسان با نباتات مقول میشود در جواب سوال از انسان با حیوانات و دیگر مقول[عه] نمیشود
چون فرس ۱۲

هر جنس که جواب از جمیع مشارکات در وے دو مرتبه باشد بعید بیک مرتبه باشد چون جسمِ

نامی و اگر جواب در آن جنس سه مرتبه باشد بعید[له] بدو مرتبه باشد چون جسمِ مطلق[۲عه] و علیٰ هٰذا
ای دور تر ۱۲ و بعیر از اجناس ۱۲ جنس

القیاس و ابعدِ اجناس را جنس عالی خوانند چون جوهر[۳عه] در مثال مذکور و اقربِ اجناس را جنس
ای قریب تر ۱۲

سافل خوانند چون حیوان درین مثال و آنچه میانِ جنس عالی و سافل باشد آنرا جنسِ

متوسط خوانند چون جسمِ نامی و جسمِ مطلق دریں مثال این ست بیانِ آن جزو که تمام
جهت متوسط ۱۲

مشترک هست و اگر آن جزو حقیقت افرادِ تمام مشترک نباشد آنرا فصل خوانند زیراکه
میان ماہیت و نوع دیگر ۱۲

آن حقیقتِ افراد را تمیز کند از غیر تمیز جوهری خواه آن جزو مشترک نباشد اصلاً چون
میان ماہیت و نوع دیگر ۱۲ ذاتی ۱۲

ناطق[۴عه] که مخصوص ست بحقیقتِ افرادِ انسان پس این حقیقت را از همه ماهیات تمیز میکند این
انسانی ۱۲

را فصل قریب خوانند و خواه مشترک باشد[۵عه] امّا تمام مشترک نباشد که بوی نیز تمیزِ حقیقت شود

از بعضی ماهیات چوں حسّاس و این را فصلِ بعید خوانند بالجمله فصل ممیزیست جوهری

پس کلی جنس ست ١٢

پس او کلی باشد که در جوابِ ایُّ شیئٍ هوفی جوهره واقع شود فصل بدان که نوع را

معنی دیگر ست که آں را نوعِ اضافی خوانند و او ماهیتی ست که جنس مقول شود بروی

بنا بر آں که نوعیت او باضافت مافوق خود است ١٢

و بر ماهیتِ دیگر در جواب ماهو چون انسان که مقول شود بروی و بر فرس حیوان در

جوابِ ماهو و نوع اضافی شاید که نوعِ حقیقی باشد چنانکه گفتم و شاید که نباشد چوں

نسبت میان هر دو نوع عموم و خصوص من وجه است ١٢

چوں انسان که آں مادهٔ اجتماع ست ١٢

حیوان که نوعِ اضافی جسم نامی ست و جسمِ نامی که نوعِ اضافی جسم ست و جسم که نوعِ اضافی جوهر ست

و اما آں کلی که از حقیقتِ افراد خارج ست اگر مخصوص بیک حقیقت باشد آں را

خاصه خوانند واو حقیقت را تمیز کند از غیر تمیز عرضی پس او کلی باشد که مقول شود در جواب ای شئ هو فی عرضه چون ضاحک نسبت بانسان واگر مشترک باشد میانِ دو حقیقت یا پیشتر آن را عرضِ عام خوانند چون ماشی که مشترک ست میانِ انسان و حیوانات پس کلیات منحصر شد در پنج نوع و جنس و فصل و خاصه و عرضِ عام فصل معرف بر چهار قسم ست اوّل حدِ تام و آن مرکب باشد آن از جنسِ قریب و فصلِ قریب چون حیوانِ ناطق در تعریفِ انسان دوم حد ناقص و آن مرکب باشد از جنسِ بعید و فصل قریب چون جسمِ نامی ناطق یا جسم ناطق یا جوهرِ ناطق در تعریفِ انسان سوم رسمِ تام و آن مرکب

قیدای شئ هو خارج می کند نوع و جنس و عرض عام را چنانکه بالا گذشت ۱۲

[illegible]

باشد از جنسِ قریب وخاصه چون حیوانِ ضاحک در تعریفِ انسان چهارم رسمِ ناقص و
آن مرکب باشد از جنسِ بعید وخاصه چون جسمِ نامی ضاحک یا جسمِ ضاحک یا جوہرِ ضاحک
در تعریف انسان وشاید که رسمِ ناقص مرکب باشد از عرضِ عام وخاصه چون موجودِ ضاحک
[illegible]
در تعریف انسان وشاید که مرکب باشد از عرضیات فقط که مختص باشد جملۂ عرضیات
بحقیقتِ واحد چون ماشٍ عَلٰی قَدَمَیْہِ عَرِیْضُ الْاَظْفَارِ بَادِیُ الْبَشَرَۃِ مُسْتَقِیْمُ الْقَامَۃِ ضَحَّاکٌ بِالطَّبْعِ در
یخرج به الماشی علی اقدام اربعة ۱۲ یخرج به المستورة البشرة بالشعر ۱۲
تعریفِ انسان وپیشِ اہلِ اصول وعربیت معرف را با جمیع اقسامش حد خوانند فصل
اہل نحو ویعنی معانی بیان ۱۲ بلا تخصیص بحد تام وناقص وغیرہما ۱۲
در تعریفات استعمالِ الفاظ مجازیہ ومشترکہ جائز نباشد مگر وقتیکہ قرینۂ واضح بوده باشد فصل
بدانکہ دانستنِ حقائقِ موجودات چون انسان وفرس ومانندِ آن وتمیز کردنِ میانِ اجناس وفصول
[illegible]
آن حقائق ومیانِ اعراضِ عامہ وخواص اینہا در غایت اشکال ست ودانستن مفہوماتِ اصطلاحیہ
[illegible]

Scanned with CamScanner

وتمیز کردنِ میانِ اجناس واعراض عامه ومیان فصول وخواصِ اینها آسان ست چون

مفهومِ کلمه واسم وفعل وحرف ومعرب ومنصرف ومانندِ آں فصل چون فارغ شدیم از مباحث

که در کتب نحو وغیره ۱۲

تصورات شروع کردیم در تصدیقات، همچنانکه در تحصیل تصوراتِ نظریه محتاج بودیم بدو چیز

یکی بیان موصل بتصور دیگر آں قول شارح ست باقسام خود که آن معرفات اربعه ست

چنانکه دانستی ۱۲

ودیگر بیان کلیاتِ خمس که قولِ شارح ازاں مرکب شود همچنان در تحصیلِ تصدیقات نظریه محتاج

چنانکه شناختی ۱۲

ایم بدو چیز یکی بیان موصل بتصدیق دیگر که آن حجت ست باقسامِ خود دیگرے بیان

[illegible]

قضایا که حجت ازاں مرکب شود ناچارست که بیانِ مباحثِ قضایا مقدم باشد بر

[illegible] ای موضع ۱۲

مباحث حجت پس می گوئیم که قضیه قولیست که صحیح باشد تصدیق وتکذیب قائلِ وے قضیه

ای محمول ۱۲ ای ایجابیه و سلبیه ۱۲

بمعنے مرکب باشد از چهار چیز محکوم علیه ومحکوم به ونسبتِ حکمیه بایجاب یا بسلب وفرقِ

میان نسبتِ حکمیه و حکم در صورتِ شک ظاهر می شود که در آنجا نسبتِ حکمیه هست[1] و حکم
ای در شک ۱۲
نیست زیرا که شک در وی ست و حکم نیست[2] و قضیه بر سه قسم ست حملیه و شرطیه
متصله و شرطیه منفصله زیرا که محکوم علیه و محکوم به در قضیه اگر مفرد باشد یا در حکم مفرد باشد[3] آن قضیه را حملیه
ای مفرد بالفعل ۱۲
خوانند خواه موجبه باشد چون زید قائم ست و خواه سالبه چون زید قائم نیست و اگر محکوم علیه
ای مفرد بالفعل ای مفرد بالقوة
و محکوم به مفرد یا در حکمِ مفرد نباشد آن قضیه را شرطیه خوانند پس اگر حکم باتصال ست شرطیه[4]
چه دریں تعبیر بالفاظ مفرده ممکن نیست ۱۲
متصله خوانند خواه موجبه چنانکه گوئی اگر آفتاب برآمده باشد روز موجود ست خواه سالبه
چنانکه گوئی نیست اگر آفتاب باشد شب موجود باشد و اگر حکم بانفصال[5] آن ست آن قضیه را

---

[1] ای نسبت تقییدیه که پیدا شد بسبب آن یک دو طرف قید دیگر را از غیر حکم برآن و همین ست تقسیم مورد

شرطیہ منفصلہ خوانند خواہ موجبہ چنانکہ گوئی ایں عدد زوج باشد یا فرد و خواہ سالبہ چنانکہ
کہ دریں جا حکم بسلب انفصال ست ۱۲
گوئی نیست چنیں کہ ایں عدد زوج باشد یا منقسم بمتساویین اطلاقِ حملیہ و متصلہ و منفصلہ
دریں جا تنافی در صدق و کذب باعتبار ذات ہر دو جزو است ایں قضیہ را منفصلہ حقیقیہ موجبہ عنادیہ نامند ۱۲
بر موجبات ظاہر ست و بر سوالب بواسطہ آنکہ مناسب ست با موجبات در اطراف **فصل**

محکوم علیہ را در قضیہ حملیہ موضوع خوانند و محکوم بہ را محمول و آں لفظ کہ دلالت کند بر نسبتِ
بحمل الثانی علی الاول ۱۲
حکمیہ و حکم معاً آن را رابطہ خوانند چوں لفظ ہو در زید ہو قائم و لفظ است کہ در زید قائم ست
تسمیۃ الدال باسم المدلول او النسبۃ المدلول علیہا کانت رابطۃ فسمی الدال علیہا باسمہا ۱۲ مرآۃ الشروح
وحرکتِ کسرہ کہ در زید دبیر بالجملہ ہر چہ دلالت کند بر ربط میان موضوع و محمول آنرا
[illegible]
رابطہ گویند در قضیہ شرطیہ محکوم علیہ را مقدم و محکوم بہ را تالی خوانند **فصل** موضوع اگر در قضیہ
لتلوہ و تاخرہ فی الذکر والرتبۃ فی المقدم ۱۲ مرآۃ الشروح
حملیہ جزئی حقیقی باشد آں قضیہ را شخصیہ خوانند چوں زید نویسندہ است و زید نویسندہ نیست

واگر کلی باشد پس اگر بیانِ کمیت افراد نه کرده اند آن قضیه را مهمله[1] خوانند چون انسان
موضوع درقضیه جهت اہمال بیان کمیت افراد ۱۲
نویسنده است وانسان نویسنده نیست واگر بیانِ کمیّت افراد کرده اند آنرا قضیه محصوره[2]
خوانند واین چهار قسم ست موجبه کلیه سالبه کلیه موجبه جزئیه سالبه جزئیه **فصل** قضایائے
چه حکم درمحصوره یا برکل افراد ست یا بر بعض آن و بر هر تقدیر یا بایجاب یا بسلب ۱۲
شخصیه در علوم معتبر نیست وقضیه مهمله در قوتِ محصوره[3] جزئیه ست پس قضایائی معتبره
چه در علم از اشخاص بحث کرده نشود ۱۲
در علومِ حکمیه محصورات[4] اربعه ست **فصل** حرفِ سلب در قضیهٔ چون جزو محمول[5] شود آن قضیه
ای معدولة المحمول ۱۲
را معدوله خوانند چون زید نانویسنده است واگر جزو نه شود آن را محصّله خوانند چون

زید نیست نویسنده فصل نسبتِ محمولؒ با موضوع خواه بایجاب خواه بسلب شاید

لاشتمالها علی الضرورة ۱۲ مراۃ الشروح

که ضروری باشد یعنی عــه مستحیل الانفکاک باشد آنرا قضیه ضروریه مطلقه خوانند چون کلّے

عــه انسان حیوان بالضرورة ولاشیئ من الانسان عــه بحجر بالضرورة وشاید که سلب ضرورت

پس حقیقت این نیست مگر بسلب حجریت از انسان ۱۲ قطبی ۱۲

از ہر دو طرف باشد آنرا ممکنۂ خاصه خوانند چون کل انسان کاتب بالامکان الخاص

فی الوجود والعدم ۱۲

ولاشیئ من الانسان بکاتب بالامکان الخاص موجبه وسالبه رامعنی یکی ست یعنے

ای بالفعل ۱۲

ثبوتِ کتابت وسلبِ کتابت ہیچ کدام انسان را ضروری نیست و یا از یک طرف

برابر ست که موجبه باشد یا سالبه ۱۲

[illegible]

جہت عام بودنش از ممکنۂ خاصه ۱۲

باشد که مخالفِ حکم اوست آنرا ممکنۂ عامه عــه خوانند چون کل انسانٍ کاتبٌ بالامکانِ العام

یعنی سلبِ کتابت از انسان ضروری نیست و چون لاشئ من الانسان بکاتب بالامکانِ العام یعنی ثبوتِ کتابت انسان را ضروری نیست و شاید که بدوام باشد یعنی
وفرق ست باعتبار لفظ نه باعتبار معنی ۱۲

ہمیشگی بے اعتبار ضرورة آنرا دائمہ مطلقہ خوانند چون فلک متحرک دائما و شاید که بالفعل باشد یعنی فی الجملہ و آنرا مطلقہ عامہ خوانند چون کل انسانٍ متنفسٌ بالفعل
لاشتمالها علی الدوام وعدم تقییدها بالوصف ۱۲ مرآة الشروح
ای نسبت محمول بالموضوع ۱۲

فصل عکس قضیۂ حملیہ آن باشد که محمول را موضوع کنند و موضوع را محمول بر وجہیکہ ایجاب و سلب و صدقِ اصلی محفوظ باشد پس موجبۂ کلیہ بموجبۂ جزئیہ منعکس شود

مثلاً هرگاه که کلُّ انسانٍ حیوان صادق شود بعضُ الحیوانِ انسان نیز صادق شود
هم چنین موجبهٔ جزئیه بموجبهٔ جزئیه منعکس شود مثلاً بعضُ الحیوانِ انسان صادق شود
بعض الانسانِ حیوان نیز صادق شود زیرا که موضوع و محمول باهم متلاقی شده
اند در ذات موضوع و شاید که محمول اعم باشد پس در عکس کلیه صادق نباشد سالبه
کلیه کنفسها منعکس شود چون ضروریه باشد مثلاً هرگاه که لاشئ من الانسان بحجر بالضرورة
ای نفس آں قضیه ۱۲ — او بالدوام ۱۲
صادق باشد لاشئ من الحجر بانسان بالضرورة صادق باشد و سالبه جزئیه عکس ندارد زیرا که

لَیْسَ بَعْضُ الْحَیَوانِ بِاِنْسَانٍ صادق است و در عکسِ وے لیس بعضُ الانسان بحیوان صادق
نیست فصل نقیض قضیۂ دیگر باشد کہ با وی در سلب و ایجاب و در کلیت و جزئیت
و جہت مخالف باشد بحیثیتی کہ صدق ہر یک لذاتہ مستلزم کذب دیگری باشد و کذب
ہرگاہ این دو قضیہ محصورہ باشند مہملات جہت بودن آں در قوت جزئیات در حقیقت از محصورات ۱۲ بعض الانسان لیس بحیوان ۱۲
ہر یک لذاتہ مستلزم صدق دیگری باشد پس نقیض موجبۂ کلیہ سالبۂ جزئیہ باشد و نقیض سالبہ
لوجود اللزوم فیہا مراۃ الشروح ۱۲ [illegible]
جزئیہ موجبۂ کلیہ باشد فصل قضیۂ شرطیہ متصلہ لزومیہ باشد اگر اتصال یا سلب
واو آں ست کہ ثبوت و سلب در آں تکرار شود ۱۲ ایں فصل در اقسام شرطیہ [illegible] ۱۲
اتصال ضروری باشد چنانکہ گذشت و اتفاقیہ باشد اگر اتصال یا سلب
بوجود الاتفاق او الواقع بعدم اللزوم ۱۲
وی ضروری نباشد چنانکہ اگر انسان ناطق ست حمار ناہق ست و قضیۂ منفصلہ

یا حقیقیه باشد اگر انفصال در وجود و عدم باشد چون این[1] عدد یا زوج باشد یا فرد یعنی
حقیقی جهت انفصال درین قضیه نامیده شد بمنفصله حقیقیه ۱۲
هر دو مجتمع نه شوند و مرتفع نشوند یا مانعة الجمع[2] باشد اگر انفصال در وجود باشد چنانکه گوئی این
چیز یا شجر باشد یا حجر یعنی هر دو مجتمع نه شوند لیکن ارتفاع شاید یا مانعة الخلو باشد اگر انفصال در
فقط ۱۲
عدم باشد چنانکه گوئی زید یا در دریاست یا غرق نشود یعنی هر دو مرتفع نشوند لیکن اجتماع
که زید در خشکی بود و غرق شود ۱۲ بالفرض شاید در دریا ۱۲
شاید **فصل** تناقض[3] و عکس[4] در شرطیات بر قیاس حملیات معلوم شود **فصل** حجت بر سه قسم ست
موصل الی التصدیق که برا امرے که نظری بود یا قطعی ۱۲
یکی قیاس که آن استدلال ست بحال کلی بر حال جزئی چنانکه گوئی کل انسان حیوان

---

[1] بدانکه هر منفصله حقیقیه مستلزم دو متصله

وکلُّ حیوانٍ جسمٌ فکلُّ انسانٍ جسمٌ پس استدلال کردی بحالِ حیوان کہ کلی ست
برحالِ جزئی وی کہ انسان ست دوم استقرار کہ آں استدلال ست بحالِ
جزئیات برحالِ کلی چنانکہ گوئی ہریک از انسان وطیور وبہائم فکِ اسفل را
زیرین ۱۲
می جنباند درحال مضغ پس جمیع حیوان چنیں باشند پس استدلال کردی
بالفتح خائیدن ۱۲
بحالِ جزئیاتِ حیوان کہ انسان وبہائم وطیور اند برحالِ حیوان کہ کلی ایشان ست
سوم تمثیل کہ آں استدلال ست بحالِ جزئی برحالِ جزئی دیگر چنانکہ گوئی
نبیذ حرام ست بنا برآں کہ خمر حرام ست زیراکہ ہردو جزئی مُسکر اند **فصل** استقرار

وتمثیل مفیدِ ظن باشند وقیاس مفیدِ یقین باشد پس عمدہ در بابِ تحصیلِ تصدیقات

قیاس ست وآں عبارت ست از قولِ مؤلف از قضایا کہ لازم آید از وی لذاتہٖ قولِ

جہت افادہ جزم ۱۲

دیگر چنانکہ گوئی عالم متغیر ست وہرچہ متغیر ست حادث ست پس لازم آمد کہ

یعنی اقتران الحدود فیہ ای الاصغر والاوسط والاکبر ۱۲

عالم حادث باشد وقیاس بر دو قسم ست یکی اقترانی کہ دروی نتیجہ یا نقیض نتیجہ بالفعل

یعنی استثنائی لاشتمالہ علی حرف الاستثناء ۱۲

مذکور نباشد چنانکہ مذکور شد دوم استثنائی کہ دروی نتیجہ یا نقیضِ نتیجہ بالفعل مذکور باشد

در قیاس ۱۲

چنانکہ گوئی اگر ایں آدمی باشد حیوان باشد لیکن آدمی ست پس حیوان باشد لیکن

مثال اول ۱۲

ای قیاس حملی اقترانی ۱۲

حیوان نیست پس آدمی نیست فصل قیاس اقترانی یا حملی باشد یعنی مرکب از حملیات

مثال ثانی ست ۱۲

یا غیر حملی وقسمِ اول اظہر ست پس بر وی اقتصار کنیم وآں بر چہار نوع است زیرا کہ

Scanned with CamScanner

نسبتِ میانِ موضوع و محمول چون مجہول باشد احتیاج افتد بمتوسطے کہ او را با ہر دو طرف

مطلوب ۱۲ موضوع و محمول ۱۲

نسبت باشد تا بواسطۂ وی نسبتِ میان موضوعِ مطلوب و محمولِ آن معلوم شود آن را

حدِّ اوسط خوانند چنانکہ موضوعِ مطلوب را اصغر خوانند و محمولِ وی را اکبر و حدِ اوسط

اگر محمول شود اصغر را و موضوع شود اکبر را شکل اوّل خوانند و اگر عکس این باشد آنرا شکل

وهو هیئة حاصلة من احاطة

رابع خوانند و اگر محمول شود ہر دو را آنرا شکلِ ثانی خوانند و اگر موضوع باشد ہر دو را آنرا شکلِ

ای موضوع مطلوب ۱۲

ثالث خوانند فصل شکلِ اوّل شرط انتاج آنست کہ صغریٰ وی یعنی قضیہ کہ مشتمل بر اصغر ست موجبہ

باشد تا افرادِ اصغر در اوسط مندرج شود وکبریٰ وی یعنی قضیۂ که مشتمل براکبرست

اعم ست از آنکه کلیه باشد ۱۲

کلیه باشد تا حکم از اوسط متعدی باصغر شود بیقین پس صغریٰ شکل اوّل همیشه موجبه باشد

وکبریٰ وی کلیه وضروب نتیجه دی چهار ست اوّل موجبتین کلیتین نتیجه موجبه کلیه باشد

ای ضرب سوم ست ۱۲ چون کل انسان حیوان وکل حیوان جسم فکل انسان جسم ۱۲

دوم موجبۂ جزئیه صغریٰ یا موجبۂ کلیه کبریٰ نتیجه موجبۂ جزئیه باشد سوم موجبۂ کلیه صغریٰ

چون بعض الحیوان انسان وکل انسان ضاحک فبعض الحیوان ضاحک ۱۲

ای ضرب دوم ست ۱۲

کل انسان حیوان ۱۲

باسالبه کبریٰ نتیجه سالبه کلیه باشد چهارم موجبه جزئیه صغریٰ باسالبه کلیه کبریٰ نتیجه

ولاشیٔ من الانسان بحمار ۱۲ بعض الحیوان انسان ۱۲ لاشیٔ من الانسان بصاهل ۱۲

سالبه جزئیه باشد پس شکل اوّل منتج محصوراتِ اربعه است وشرطِ شکل ثانی آنست که

ای صغریٰ وکبریٰ ۱۲

مقدمتین وی مختلفتین باشد در ایجاب وسلب یعنی یکی موجبه باشد ودیگرے سالبه

وکبریٰ وی کلیہ باشد و ضروب نتیجہ وی نیز چہار ست اوّل موجبہ کلیہ صغریٰ وسالبہ کلیہ
اعم ہست ازیں کہ موجبہ بوَد یا سالبہ ۱۲

انسان ۱۲ حجر ۱۲
کبریٰ چنانکہ ہمہ ج ب است و ہیچ از آ ب نیست پس ہیچ از ج آ نیست دوم عکس این
انسان ۱۲ حیوان ۱۲ انسان و حیوان ۱۲

[illegible]

چنانکہ ہیچ از ج ب نیست و ہمہ آ ب ست پس ہیچ از ج آ نیست سوم موجبہ جزئیہ
ناطق ۱۲ جماد ۱۲ ناطق ۱۲ کلیہ کبریٰ ۱۲

صغریٰ وسالبہ کلیہ کبری چنانکہ بعض ج ب است و ہیچ از آ ب نیست بعض ج آ نیست
انسان ۱۲ ناطق ۱۲ شجر ۱۲ انسان ناطق ۱۲

ناطق ۱۲
چہارم سالبہ جزئیہ صغریٰ و موجبہ کلیہ کبریٰ چنانکہ بعض ج ب نیست و ہمہ آ ب پس
انسان ۱۲ حیوان

انسان ۱۲
بعض ج آ نیست پس نتیجہ شکل نیست الا سالبہ اما کلیہ و اما جزئیہ و شرط شکل ثالث آنست
حیوان

کہ صغری وی موجبہ باشد ویکی از مقدمتین وی کلیہ باشد وضروب وی شش ست
سہ منتج ایجاب جزئی وسہ منتج سلب جزئی واں سہ کہ منتج ایجاب جزئی اول موجبتین کلیتین
چنانکہ ہمہ ب ج است وہمہ ب آ است دوم صغری موجبہ جزئیہ وکبری موجبہ کلیہ
چنانکہ بعض ب ج است وہمہ ب آ است سوم صغری موجبہ کلیہ وکبری موجبہ جزئیہ
چنانکہ ہمہ ب ج است وبعض ب آ است پس نتیجہ ایں ہر سہ ضرب بعض ج آ ست
وآں سہ کہ منتج سلب جزئی است اول موجبہ کلیہ صغری وسالبہ کلیہ کبری چنانکہ ہمہ
ب ج ست وہیچ از ب آ نیست دوم موجبہ جزئیہ صغری وسالبہ کلیہ کبری چنانکہ بعض

جماد ۱۲

ب ج است و هیچ از ب آ نیست سوم موجبه کلیه صغری و سالبه جزئیه کبری چنانکه همه

حیوان ۱۲ ناطق ۱۲ حیوان ۱۲ این ضرب ششم ست ۱۲

ب ج ست و بعض ب آ نیست و نتیجه هر سه ضرب این ست که بعض ا نیست

انسان ۱۲ حیوان ۱۲ ضاحک ۱۲ یعنی بعض حیوان حجر نیست در ضرب اول و بعض ناطق جماد نیست در ضرب دوم و بعض حیوان ضاحک نیست و ضرب سوم و ضروب نتیجه سالبه جزئی ۱۲ محمد زکریا

ف و شکل رابع بعید ست از طبع پس او را نیاوردیم اما قیاس استثنائی بر دو قسم

شرطی ۱۲

است یکی اتصالی و دوم انفصالی اتصالی آن ست که مرکب باشد از متصله لزومیه

با وضع مقدم و آن را نتیجه وضع تالی باشد چنانکه گوئی که اگر این جسم انسان باشد

نتیجه وضع تالی ست ۱۲

حیوان باشد لیکن انسان ست پس حیوان باشد یا مرکب از متصله لزومیه با رفع تالی و

[illegible]

آن را نتیجه رفع مقدم ست چنانکه گوئی در مثال مذکور لیکن حیوان نیست پس انسان نباشد

ف در شفا مرقوم ست که شکل ثانی و شکل ثالث اگرچه بعکس کبری یا صغری جانب شکل اول میشود اما وقتیکه موضوع خاص [illegible] تالیف بر غیر نظم

واما انفصالی آن ست که مرکب باشد از منفصله حقیقیه با وضعِ احد الجزئین این را
شرطیه۱۲
نتیجہ رفعِ جزو دیگر باشد و با رفعِ احد الجزئین این را نتیجہ وضع جزو دیگر باشد پس اورا چہار
نتیجہ باشد چنانکہ گوئی این عدد یا زوج ست یا فرد لیکن زوج ست پس فرد نیست لیکن
منتج باشد۱۲
فرد ست پس زوج نیست لیکن زوج نیست پس فرد باشد لیکن فرد نیست پس زوج باشد
منتج بود۱۲ منتج بود منتج باشد۱۲
یا مرکب باشد از منفصله مانعة الجمع با وضعِ احد الجزئین اورا نتیجہ رفع جزو دیگر باشد
جہت امتناع اجتماع
پس اورا دو نتیجہ باشد چنانکہ گوئی این جسم یا شجر ست یا حجر لیکن شجر ست پس حجر نیست
لیکن حجر ست پس شجر نیست یا مرکب باشد از منفصله مانعة الخلو با رفعِ احد الجزئین اورا نتیجہ
پس در مانعة الجمع رفع منتج وضع دیگر را نیست جہت امکان خلو۱۲
وضعِ جزوِ دیگر باشد پس نتیجہ اورا دو است چنانکہ گوئی این جسم یا لاحجر ست
یا لاشجر لکن حجر ست پس لاشجر باشد لکن شجر ست پس لاحجر باشد تمام شد

Scanned with CamScanner